

MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARNI PROGNOZ QILISHNING MOHIYATI, AHAMIYATI VA TURLARI

Abdug'ayurova Xurshida Jamolddin qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi

O'zbekiston Milliy Universiteti Matematika fakulteti Matematik iqtisodiyot
yo'nalishi 2-bosqich magistratura talabasi

ANNOTATSIYA

Bozor iqtisodiyoti sharoitida prognozlash ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, strategiya va taktikani shakllantirishning hal qiluvchi ilmiy omillaridan biri bo'lib hisoblanadi. Ushbu tezida prognozlashning mohiyati, uning iqtisodiy ahamiyati, prognozlashning turli mezonlarga ko'ra turlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: prognoz, prognozlash, qisqa, o'rta va uzoq muddatli prognozlar, makroiqtisodiy va tarkibiy prognozlar, iqtisodiy majmualarini rivojlantirish prognozlari, tarmoq va hududiy prognozlar.

Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni, kelajakni baholamasdan uning rivojlanish istiqbolini prognozlashsiz tasavvur qilish qiyin. **Prognoz** deb kelajakda ob'ektning ehtimol holatlari, muqobil yo'llari va ularni amalga oshirish muddatlari to'g'risida ilmiy asoslangan fikr-mulohazalarning miqdori tushuniladi. Prognozlarni ishlab chiqish jarayoni **prognozlash** deb ataladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy prognozashtirish o'z ichiga to'liq iqtisodiyot taraqqiyotini o'z qamroviga olgan holda, uning tarmoqlari, hududlari, ilmiy-texnikaviy taraqqiyoti, axoli va turmush darajasi, resurslari va iste'moli, tashqi-iqtisodiy kon'ukturasi hamda ekologiyasi va shu kabi qismlarini ham o'z ichiga oladi.

Makroiqtisodiy prognozlash iqtisodiy hodisalarni bilishning ilmiy usullariga va iqtisodiy prognostikaning usullari, vositalari va uslublari yig'indisidan foydalanishga asoslangan makroiqtisodiy prognozlarni ishlab chiqish jarayoni hisoblanadi.

Prognozlash, shu jumladan iqtisodiy prognozlash, yanada kenroq tushunchaga ega, ya'ni tabiat, jamiyat va fikrlash qonuniyatlarini bilishga asoslangan borliqni bashoratlash bilan bog'liq. Aniqlilik darajasi va tadqiq etilayotgan jarayonlarni amalga oshirishga ta'sir etish harakteriga qarab uchta bashoratlash shakli ajratib qo'yiladi: gipoteza (umumilmiy bashorat), prognoz va reja.

Prognozlashning miqyosi bo'yicha prognozlar quyidagilarga bo'linadi: makroiqtisodiy va tarkibiy (tarmoqlararo va hududlararo) prognozlar, iqtisodiy majmualari (yoqilg'i-energetika, agrosanoat, investitsion, ishlab chiqarish

infratuzilma, aholiga xizmat ko'rsatish sohasi)ni rivojlantirish prognozlari, tarmoq va hududiy prognozlari, iqtisodiyot tizimining birlamchi bug'inlari (korxonalar, ishlab chiqarish birlashmalari hamda alohida ishlab chiqarish va mahsulotlar) prognozi.

Prognozlar vaqt davriyligi bo'yicha tezkor, qisqa muddatli, o'rta muddatli, uzoq muddatli va olis muddatli prognozlarga bo'linadi. Tezkor prognoz bir oygacha, qisqa muddatli bir oydan bir yilgacha, o'rta muddatli bir yildan besh yilgacha, uzoq muddatli besh yildan o'n besh to yigirma yilgacha, olis muddatli esa ushbu muddatdan ortiq bo'lgan davrga tuziladi. Sanab o'tilgan prognoz turlari shuningdek tadqiq etilayotgan jarayonlarni baholash mohiyati va tavsiloti bilan bir-biridan farq qiladi. Tezkor prognozlar prognoz davrida tadqiq etilayotgan ob'ektda miqdor va sifat jihatidan hech qanday sezilarli o'zgarishlar sodir bo'lmaydi degan tahminlarga asoslanadi. Ularda kutilayotgan voqealarning aniq miqdoriy baholash ustun turadi. Qisqa muddatli prognozlar faqatgina miqdoriy o'zgarishlarni nazarda tutadi. Unga muvofiq holda voqealarning baholanishi ham miqdoriy tarzda amalga oshiriladi. O'rta muddatli va uzoq muddatli prognozlar tadqiq etilayotgan ob'ektda miqdor va sifat jihatidan o'zgarishlarga tayanadi, shunda o'rta muddatli miqdoriy o'zgarishlar sifatli o'zgarishlardan ustun turadi. O'rta muddatli prognozlarda voqealarning miqdoriy-sifat, uzoq muddatli prognozlarda esa sifat-miqdoriy baholash amalga oshiriladi. Uzoq muddatli prognozlar faqatgina sifatli o'zgarishlarga tayanadi, bu yerda faqatgina tadqiq etilayotgan ob'ekt rivojlanishining umumiy qonuniyatlari to'g'risida gap boradi. Bunda prognoz qilinayotgan voqealarni baholash shakli sifatli hisoblanadi.

Bu prognozlar faqatgina oy va yillar jihatidan emas, balki boshqa yana ko'plab o'zining ma'noli xususiyatlari orqali ham farqlanadi. Qisqa muddatli va operativ prognozlar asosan boshqarilmaydigan jarayonlarni, shuningdek, boshqariladigan jarayonlar bo'yicha rejaning bajarilishiga baho berishni qamrab oladi. O'rta muddatli prognozlar kompleks tarzda tendensiyalarni, sur'atlarni, nisbatlarni, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning sabab-oqibat omillarini, kapital qurilish hamda investitsion qarorlarning istiqbollarni, pul-moliya tizimidagi o'zgarishlarni namoyon etadi. Uzoq va o'rta uzoq muddatli prognozlar yordamida ilmiy-texnika taraqqiyoti, demografik jarayonlar, tabiiy resurslardan foydalanish va ularning holatidan kelib chiquvchi milliy iqtisodiy va ijtimoiy sohalarning strategik jihatlari tadqiq qilinadi.

O'rta muddatli va uzoq muddatli prognozlashda me'yoriy yondashuvda prognozlash, olinadigan prognoz natijalari nisbattan ob'ektiv bo'lish imkoni mavjud. Shuningdek o'rta muddatli prognozda shartlar (cheklovlar) qo'yiladi uzoq muddatliga nisbattan. Shartlarning sababi shundaki u mavjud o'sish qonuniyatlariga amal qilinishi kerak. Shundan kelib chiqib, o'rta muddatli prognozlashda minimal o'sish varianti o'rnatiladi, prognoz boshidagi ishlab chiqarish hajmi saqlanib qoladi, yoki ishlab chiqaruvchilar va korxonalarining qurollanishi sharoitida eng minimal o'sishi saqlanib

qoladi. Uzoq muddatli prognoz uslubiyotining yana bir xususiyatlardan biri shundaki uning muammoli –maqsadliligida, u esa tarmoqning uzoq muddatga mo‘ljallangan maqsadini belgilaydi. Agar o‘rta yoki qisqa muddatli prognozda mavjud imkoniyatlardan foydalanilsa, uzoq muddatlida esa tarmoqning tub ildizida turgan muammolar ko‘rib chiqiladi. Bunda asosan tarmoqning iqtisodiyot rivojlanishidagi kelajakdagi yo‘liga e‘tibor qaratiladi. Bu yo‘nalishlar mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishi asosiy yo‘nalishi bilan bog‘liq bo‘lishi kerak.

Jarayonlarni o‘zaro bog‘liqligini aniqlashda quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalaniladi: umumiy mahsulotlar dinamikasi, milliy daromad, iste‘mol fondi, aholining daromadlari darajasi, jamg‘arma fondlar va kapikal qo‘yilmalar o‘shish sur‘ati, tarmoqlarning o‘shish dinamikasi, tarmoq iste‘moli va boshqalar. Tarmoqlarning rivojlanishini uzoq muddatda prognozlashda, ushbu tarmoq mahsulotlarini milliy iqtisodiyot tomonidan iste‘mol hajmini aniqlash muhimdir. Bu iste‘mol bir tomondan yetishtiriladigan mahsulotning samaradorligini oshirishi va iste‘mol tuzilmasini o‘zgarishini tarmoqning rivojlanish darajasini aniqlasa, ikkinchi tomondan milliy iqtisodiyotning ayrim ko‘rsatkichlarini o‘zgarishi ma‘lum mahsulotlarga bo‘lgan iste‘molni o‘zgarishini aniqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Statistika Departamenti “ Milliy hisoblar tizimi”.
2. N.M.Maxmudov va boshqalar “Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni prognozlash” o‘quv qo‘llanma. T. “Iqtisodiyot” 2012, 88 bet.
3. M.Xaydarov, M.Kalanova “Makroiqtisodiy tahlil” o‘quv qo‘llanma, T. 2004 125 bet.
- 4 M.P.Valasov, P.D.Jimko “Моделирование экономических систем и процессов” o‘quv qo‘llanma, 2013 335 bet.

Internet saytlari

1<http://www.vqi.freenet.ru/trudy/dratisviko.htm>

2<http://www.Yabloko.ru/themes/belorus/belfrus-25.html>

3<http://www.vqi.freenet.lez/trudy/bratisvriko.htm>